

Asanowa U.K. The realization of the concept the «new museum» on the example of the State Hersoness Historical and Archaeological Museum in the 1920th. The participation of the central organs of the State commissariat of the education of the RSFSR in the process of the museum building in Crimea at the 1920th is analyzed. Are represented the forms of the cooperation of the central organ and its regional divisions in the maintenance of the organizational, methodical, material, research initiative in the process of the Crimean museums work.

Key words: museums, Crimean ASSR, Glawmuzey of the State Commissariat of education of RSFSR, KrymOHRIS.

М. В. Захарченко

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ (20-і рр. ХХ ст.)

У статті проаналізовано розвиток бібліотечної справи в українському селі в 20-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: бібліотеки, стінні газети, живі газети, світлові газети.

Актуальність запропонованого дослідження зумовлена тим, що культурне життя селянства потребує проведення певних паралелей між минулим і сьогоденням. Адже задоволення культурних потреб сучасного селянства відіграє одну із помітних ролей у житті українського суспільства. Проблему розвитку бібліотечної справи в різний час у своїх працях висвітлювали такі дослідники, як В. Афанасьєв [1], В. Боднар [2; 3], Ф. Кокоско [4], І. Рибак [5], Г. Шевчук [6] та ін.

Рівень культури в 1920-х рр. багато в чому залежав від наявності та розвитку бібліотечної системи. Виходячи з констатації цього факту, радянське керівництво доклало максимум зусиль, щоб сформувати в сільській місцевості широку бібліотечну мережу. Протягом означеного періоду бібліотеки стають досить дієвими центрами культурно-освітньої діяльності в селах України. Вже 1922 р. у них налічувалося біля 18 тис. бібліотек. Партиїні комітети всіх рівнів приділяли досить значну увагу змісту їх діяльності. У жовтні 1923 р. ЦК РКП(б) прийняв навіть спеціальну постанову „Про посилення партійного впливу на роботу бібліотек”, згідно з якою, при повітових, районних комітетах, агітпропвідділах мали бути створені особливі бібліотечні комісії з нагляду за роботою бібліотек [1, 58].

З розвитком бібліотечної мережі в Україні сформувалась система, до якої входили декілька типів бібліотек: загальнодержавні, центральні, повітові, районні, клубні, пересувні. На селі бібліотеки працювали або при сільбудах, або при хатах-читальнях. Їхній книжковий фонд був доволі бідним, але газети поступали регулярно і безкоштовно. Тому, поряд із видачею книг, у бібліотеці проводили читання газет, журналів, брошур уголос. Бібліотечні працівники, крім основної своєї роботи, складали гасла і плакати, проводили різноманітні вечори, залучали до читання селян. Проте, в першій половині 1920-х рр. мережа бібліотек не була ще досить чисельною. Так, на початок 1924 р. одна бібліотека припадала на 14 – 15 сіл. Інакше кажучи, користуватись послугами бібліотек могли лише 16% сільських жителів. Хоча, завдяки енергійним зусиллям у цій сфері, вже на кінець цього ж року кількість сільських жителів, які могли користуватись послугами бібліотек зростає до 30% [1, 65].

Перший бібліотечний з'їзд РСФРР (липень 1924 р.) окреслив план роботи сільських бібліотек. Її стрижнем мали стати зусилля, скеровані на поширення і вдосконалення змісту масової роботи: частіше мали проводитися вечори, виставки, дні та тижні книги [7, 1]. Проте, всі ці приписи значною мірою залишалися на папері, оскільки в реальному житті селу бібліотек катастрофічно не вистачало. Вихід із скрутного становища запропонували

самі селяни – створити при районних будинках культури та великих сільбудах пересувні бібліотеки, які повинні були обслуговувати селян тих сіл, де не було стаціонарних бібліотек. Для однієї такої бібліотеки необхідною було мінімум 100 книг, тому Головоплітпросвіта в першому півріччі 1925 р. виділила райсельбудівським бібліотекам по 400 книг для комплектації пересувних бібліотек. Такі бібліотеки обслуговувалися одним-двома бібліотекарями, які повідомляли жителів того чи іншого села про приїзд «пересувки», знайомили читачів із змістом книг, рекомендували новинки тощо. На кінець 1925 р. в Україні налічувалося біля 1 тис. бібліотек, які мали пересувні фонди, а обмін книгами відбувався між 7522 пересувними пунктами. Сільські бібліотеки з цієї кількості мали 3913 пунктів. Як правило, це були бібліотеки великих сіл, колишніх волосних центрів, які зберегли у вогнищі громадянської війни фонди колишніх земських бібліотек [6, 142]. Однак і пересувні бібліотеки не могли належним чином задовольнити попит селянства до книг.

Незважаючи на всі труднощі і недоліки, мережа бібліотек поволі все ж таки розширювалася. У селах на середину 1925 р. вже працювали 4376 стаціонарних бібліотек, тобто на 68% більше, ніж 1922 р. [1, 63]. На 100% збільшився книжковий фонд, в певній мірі зросла і якість книг. Втім, більша частина приросту бібліотечного фонду йшла переважно за рахунок суспільно-політичної літератури. Натомість книг для дітей та юнацтва надходило мало. Це пояснювалось насамперед відсутністю коштів для їх придбання. Тому нерідко дітям доводилося очікувати чергу в 50 – 60 осіб, щоб прочитати ту чи іншу цікаву книгу [8, 68]. Загалом, селяни читали книги різноманітних жанрів. Діти читали переважно пригодницькі книги, молодь віддавала перевагу червоній белетристиці, люди старшого віку цікавилися творами української класики та спеціальною літературою із сільськогосподарської тематики. Стосовно мови видання, то з 1924 р. почали переважати україномовні видання [9, 53].

Згідно джерел, 1 сільська бібліотека в середині 1920-х рр. обслуговувала 7,4 селища, а 1 книга припадала на 7,5 осіб селянської людності, тоді як середньостатистичне місто мало 14,1 бібліотеку та 2 примірники книг на кожного мешканця міста [10, 67]. Попри те, що на селі проживало більш, ніж три чверті населення України, тут 1927 р. нараховувався лише 1 млн. читачів, тобто в середньому 1 читач – на 5 селянських господарств, тоді як в місті цей показник був значно вищим: 1 читач – на 2 сім'ї [11, 47]. Щоправда, внаслідок ліквідації неписьменності та загального підвищення рівня освіти в цей час, починає зростати кількість читачів у сільських бібліотеках, зі 113 – до 154. В цей же період на селі починає зароджуватись і книготоргівля. Хоча продаж книг не мав успіху, по-перше, тому що селяни часто не в змозі були купувати книги, по-друге, листоноші заносили і продавали на селі книги без будь-якого підбору, по-третє, майже не торгувала книгами кооперація, яка власне була торговим монополістом села. Відтак, 1927/28 р. в українському селі були продані лише 5124 примірники книг [11, 45]. Слабкий розвиток мережі сільських бібліотек пояснювався також тим, що всі вони були на балансі місцевих органів і фінансувалися за залишковим принципом.

Разом з тим читацькі уподобання селян ставали все більш різноманітними. Про це зокрема свідчать результати дослідження відділу політосвіти ЦК КП(б)У, яке було проведене в березні – квітні 1928 р. у 12 округах України. Дослідженням було охоплено 58 сільських бібліотек, які налічували 8240 читачів селян [11, 22]. Дані дослідження показали, що найбільш читабельними серед селян-бідняків були твори Т. Шевченка, В. Винниченка, І. Франка,

І. Нечуй-Левицького, Б. Гринченка і твори молодих українських літераторів Ю. Смолича, О. Вишні, О. Досвітнього. З російських письменників перевагу надавали О. Пушкіну, О. Толстому, М. Лермонтову, М. Гоголю, М. Горькому. Читали селяни і зарубіжну літературу, особливо твори М. Твена, Д. Лондона, Д. Дефо, Ф. Купера, В. Гюго [11, 24-26].

З наукової літератури селяни цікавилися переважно книгами з астрономії, фізики, походження людини, трохи менше – з хімії. Жінки цікавилися книгами з біології, метеорології, медицини, гігієни. Молодь замовляла також книги з військової тематики. Це обумовлювалось загальним інтересом молоді до військової справи. Користувалась попитом і література присвячена кооперації. Книги про культуру побуту не користувалися популярністю. Їх в основному читали жінки, а чоловіки іноді могли прочитати книги про боротьбу з пияцтвом, забобонами та про сімейні взаємовідносини. Популярними були підручники з електротехніки, радіо та моторобудування.

Добре оцінивши всю силу друкованого слова, а надто оперативню інформації, яку подавала періодична преса (основні газети, як правило, мали два випуски – ранішній та вечірній), в ході запеклої боротьби між Лютневою та Жовтневою революціями, більшовицька партія відразу, після опанування владою, доклала всіх зусиль для постійного збільшення тиражів радянської періодики, зокрема в Україні. Це відбулося на тлі того, що протягом 1917 – 1919 рр. загальна кількість періодичних видань, що виходили українською мовою зросла з 84 до 154 [12, 126]. Українська преса цього періоду була різноманітною щодо напрямків і змісту. Це пояснювалось насамперед відсутністю цензури, багатопартійністю, значною кількістю громадських, земських, наукових і релігійних видань. Прийшовши до влади в Україні, більшовики монополізували всі видавництва. В нових умовах періодика стала провідником в маси радянської масової культури, основним засобом формування нової соціалістичної ментальності. На 1 лютого 1923 р. в Україні видавалося 65 газет, з яких 10 були суто українськими, а 6 – змішаними. Наклад всіх газет становив 85 тис. примірників. У вересні 1924 р. кількість україномовних газет зросла до 18, а наклад становив вже 114 тис. примірників [13, 70]. Майже всі україномовні газети були зорієнтовані на селянина: з 18 газет – 12 були селянськими, а з 8 змішаних – 4. Найбільшим попитом користувалися газети „Радянське село”, „Селянська правда”, „Червоний край” і „Зірка” [13, 49].

У середині 1920-х рр. на селі виникають такі нові форми культосвітньої роботи, як стінні, живі, світлові та фотогазети. Місцеві події з життя окремого села висвітлювали сільські стінні газети. Стінна газета складалася з коротких статей, заміток і прикріплювалася на стіні, в приміщенні сільради, сельбуду, чи навіть кооперації, звідки і назва. Вона вмішувала передову статтю (40 – 50 рядків рукописного тексту), а також замітки на теми, які стосувалися різних аспектів життя селян. Тут же розміщувалися замітки про діяльність сельбудів, хат-читальень, побутові події з життя села і т. інше. В стінгазеті можна було побачити карикатури, прочитати смішну історію і навіть коротенькі літературні твори. Стінгазети навіть вели листування зі своїми односельцями, вмішували той чи інший замовлений матеріал чи давали відповіді на поставлені в листах запитання [14, 8]. Деякі стінні газети на своїх шпальтах вмішували пісні на різну тематику, вітали односельців із святами [15, 50].

Фотогазети почали набувати популярності в міру розвитку виробництва технічних приладів, в тому числі фотообладнання. Вони складалися з малюнків, світлин, які передруковувалися як з інших видань, так і місцевих

фотоаматорів. Малюнки і світлини наклеювалися у відповідному порядку, підписувалися і вивішувалися у людних місцях [16, 21]. Досить популярними серед селян були живі газети. Це були свого роду вистави. Так лише в Монастирищенському районі Уманської округи, виступали біля 20 колективів „живогазетчиків” [17, 9]. Жива газета супроводжувалася цирковими виступами, клоунадою, спортивними іграми, піснями, танцями.

Ще одним видом періодичного доведення інформації була світлова газета. Вона випускалася переважно в тих селах, де був кінематограф, або „чарівний ліхтар”. Принцип роботи світлової газети схожий із сучасним діапроектором. Для випуску такої газети потрібно було підготувати діапозитиви зі скла та добірку матеріалів. Тексти писали чорнилом, друкованими літерами, короткими фразами [18, 33]. Такі тексти були зрозумілі навіть малописьменним. Інколи на діапозитиви наносились малюнки, які копіювалися з інших газет та книг [19, 22].

Отже, в 1920-х рр. бібліотеки стали досить дієвими центрами культурно-освітньої діяльності в селах України. Варто зазначити, що бібліотечна справа на селі розвивалась досить поступово, адже книжковий фонд бібліотек був доволі бідним. Слабкий розвиток мережі сільських бібліотек пояснювався тим, що вони фінансувалися за залишковим принципом. Однак, незважаючи на всі труднощі і недоліки, мережа бібліотек поволі все ж розширювалася.

1. Афанасьєв В.В. Нариси історії культурно-освітньої роботи на Україні (1917 – 1941 рр.). – Х., 1968.
2. Бондар В.О. Бібліотечна справа на селі в умовах більшовизації культурно-освітнього процесу 1919 – 1921 рр.: на матеріалах Державного архіву Запорізької області // Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917 – 1921 рр.): Зб. наук. пр. – К., 1998.
3. Бондар В.О. Культурно-освітній процес на селі та трансформація бібліотек в інструмент ідеологічного впливу більшовиків на українське селянство в 1919 – 1921 рр. // Бібліотечне краєзнавство: Матеріали краєзнавчих читань. – Вип. 4. – Запоріжжя, 2007.
4. Кокошко Ф. Розвиток культурно-освітньої діяльності в українському селі в 20-і рр. (на матеріалах Півдня України). – Миколаїв, 1998.
5. Рибак І.В. Соціально-побутова інфраструктура українського села 1921 – 1991 рр. – Кам'янець-Подільський, 2000.
6. Шевчук Г.М. Культурне будівництво на Україні у 1925 – 1925 рр. – К., 1963.
7. Красін А. Передвижні бібліотеки на селі // Селянин. – 1923. – 17 серпня.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6647.
9. Коваленко М. Три роки Синчанської бібліотеки на Лубенщині // Селянський будинок. – 1926. – № 2.
10. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2691.
11. Центральний державний архів вищих органів влади України. – Ф. 166. – Оп. 8. – Спр. 284.
12. Українська культура: курс лекцій / Ред. Д. Антоновича. – Регенсбург-Берхтесгаден, 1947.
13. Історія міст і сіл УРСР. – Вінницька область. – К., 1972.
14. Як скласти стінну газету // Геть неписьменність. – 1924. – 30 листопада.
15. Історія міст і сіл УРСР. – Кіровоградська область. – К., 1972.
16. Кілька порад до роботи будинку колективіста та сельбудинків // За масову комуністичну освіту. – 1931. – № 4/5.
17. Державний архів Черкаської області. – Ф. 2113. – Оп. 1. – Спр. 239.
18. Багмут І. Світлова газета // Селянський будинок. – 1924. – № 6.
19. Світлова газета // Селянський будинок. – 1925. – № 1.

Zakharchenko M.W. The Library affair in the Ukrainian village (the 20th years of the XX century). In the article the

development of the library affair in the Ukrainian village in the 20th years of the XX century is analysed.

Key words: libraries, wall newspapers, living newspapers, light newspapers.

Т. І. Самойленко

ФОРМУВАННЯ КІНОІНДУСТРІЇ ТА СТРУКТУРИ РАДЯНСЬКОГО КІНЕМАТОГРАФУ

Стаття присвячена процесу формування основних напрямів радянського кінематографу.

Ключові слова: кінематограф, радянська влада, комуністична ідеологія, кінохроніка.

Проблеми формування радянського кінематографу вже привертати увагу дослідників. Це зокрема публікації М. Алданова, Д. Єрміна, М. Блеймана, А. Жукова, Г. Журова, К. Мальцева. Однак багато аспектів проблеми висвітлено ще недостатньо. Виходячи з цього, автор ставить за мету проаналізувати формування структури радянського кінематографу, зокрема значення кіноіндустрії в житті радянського суспільства.

В Україні з кінця 1919 р. кіновиробництво знаходилося в руках Всеукраїнського кінокомітету та кіносекції Політуправління Наркомвоєнмора. Зйомки проводилися також і політвідділами окремих з'єднань Червоної Армії, тож не дивно, що в цей час випуски кінохроніки у більшості мали воєнну тематику та розповідали про бойові дії на фронтах. Вони ставали своєрідними кіногазетами, які мали сповістити населення про хід подій, труднощі та успіхи Червоної армії.

Перехід до мирного будівництва змусив хроніку переорієнтуватися на нові теми. Хронікальні стрічки тепер мали висвітлювати основні події політичного, економічного та культурного життя республіки: крім звичних тем громадянської війни, демонструвалися документи, які відображали побут та культуру українського народу, розвиток сільського господарства та будівництво гігантів радянської індустрії. З 1923 р. в Україні починає випускатися кіножурнал «Хроніка», але систематичний випуск кінопубліцистики почався лише 1927 р., коли було створено кіножурнал «Кінотиждень». Так, у 1927 р. вийшло 43 номери, 1928 – 52, 1929 – 71, 1930 – 69. З 1931 р. у Харкові починає свою діяльність Всеукраїнська фабрика «Союзхроніка», яку 1938 р. перейменували на Українську студію хронікально-документальних фільмів [1, 4-6].

В кінці 20-х рр. для хроніки були визначені завдання відображати життя партії, її осередків, комсомолу, піонерських організацій, діяльність профспілок. Крім цих тем, передбачалося окреслювати економічні питання: раціоналізація, винахідництво, хід індустріалізації та колективізації. Так, 1929 р. ВУФКУ мав випустити до посівної кампанії 8 кінофільмів та спеціальний хронікальний «Кінотиждень» [2, 25]. Хроніки мали акцентуватися на таких моментах: підбір зерна для засіву, найкращі культури для ярового засіву, допомога бідності, машини та колективна обробка. Підкреслювалося, що посівна кампанія є настільки серйозною, що ніяких затримок в ході зйомок та прокату не повинно бути [2, 57]. Хронікальні стрічки показували епізоди культурного життя, наприклад, відкриття пам'ятника, музею; кадри із робітничого життя: процес виробництва на заводі, бригада ударників; сільські мотиви: передовий колгосп, нова техніка; суботники, воскресники, нові свята тощо. Також кіножурнали мали обслуговувати спеціальні замовлення влади, наприклад, випустити примірник до 10-річчя міліції в Україні, змонтувати матеріал до міжнародного антиімперіалістичного дня, забезпечити демонстрацію

необхідних стрічок до соцзмагання або до чергового піонерського зльоту [2, 93, 100, 128, 147]. Окремою темою хронікальних сюжетів стають кращі робітники та герої соціалістичного будівництва.

М. Алданов у 1933 р. опублікував статтю у паризькій газеті, де описував одну із радянських хронікальних стрічок. Він змальовує парад Червоної Армії у Москві, детально зупиняючись на характеристиці державних осіб та народу, який дивився парад. Він звернув увагу на те, що портрет Й. Сталіна тепер висів поряд з образом В. Леніна, що було новинкою. Сталіна він без приниження, але критично подає як своєрідного суперника Леніна: «Проблема Сталіна – проблема отаманства». Вражає Алданова й публіка. На обличчях захоплення, ейфорія, любов до керівництва, що було надзвичайно дивно для періоду жажливих випробувань та експериментів [3, 98-102]. Взагалі, хроніки часто зверталися до висвітлення масових дійств: парадів, демонстрацій, святкування. Психологічно людина, перебуваючи у потоці інших, у натовпі, зливається з ними думками, стає частиною одного цілого. Відображення цього на екрані сприяло зародженню ілюзії про всенародну підтримку тих чи інших подій, програм тощо.

Кінохроніки не мали популярності серед населення, але вони стали основою для виникнення ігрового кіно. Спеціально продуманий сценарій, залучення акторів, певний сюжет – цим якісно вирізнялися агітаційні фільми. Агітки розвивалися поступово, починаючи від найпростіших різновидів – кіномонтажу, кіноплакатів та кінолістівок – до перших агітфільмів, які стали початком художнього кінематографу. Основну масу агіток складали картини про Червону Армію, її боротьбу проти іноземних інтервентів, білогвардійців, куркульської контрреволюції. Військові дії проти Денікіна, Врангеля, поляків, боротьба робітників та селян проти куркульських банд – це основна тематика агітаційних кінострічок. Деякі агітки висвітлювали проблеми побуту, моралі, сатирично висміювали буржуазію та віруючих. Невелика кількість цих фільмів була присвячена історико-революційній тематиці.

Агітаційні стрічки, як правило, відображали соціальні протиріччя двох ідеологій, боротьбу між новим та старим устроєм. Персоніфікація цього конфлікту виглядала як протистояння селянина та поміщика, бідняка та куркуля, робітника та капіталіста, червоного та білогвардійця. Майже завжди у кадрі була зброя: рушниця за плечем, наган, граната, які символізували готовність до бою. Позитивний герой був безстрашним, хоробрим, сильним та здатним до подвигу, як от врятувати товариша від смерті на полі бою, або ж віддати свій пайок голодним дітям. Агітаційні картини майже не торкалися проблеми формування революційної свідомості своїх героїв, залишаючи цей процес поза кадром.

Документальне кіно підсумовує здобутки хронікального етапу радянського кінематографу. Перші документальні стрічки робилися шляхом монтажу хронік та відзнятого раніше матеріалу. Популярною тематикою документалістів стає історія становлення та розвитку радянської держави, починаючи від революції, закінчуючи здобутками сучасного етапу будівництва соціалізму. Особливістю документальних стрічок стає їх приуроченість до річниць жовтневої революції. В 1930-х рр. тематика документального фільму розширюється. Поряд зі звичними темами, тепер фігурує й висвітлення біографій окремих осіб, розповідь про здобутки певного робітничого колективу або окремої установи. Кінематографісти були поставлені у рамки комуністичної ідеології, тому часто документальне кіно було напівправдивим або, взагалі, фальшивим. Режисери фіксували не «документ» із життя, а «постановку» бажаної дійсності.